

Mobbing og sosial isolasjon i ungdomsmiljøene

Hva viser NOVAs ungdoms- og skoleundersøkelser?

Anders Bakken
Thomas Nordahl



23. september 2003

Innhold:

INNLEDNING	3
OMFANG OG DEFINISJON	4
DEMOGRAFISKE FORSKJELLER.....	7
GEOGRAFISKE VARIASJONER	7
ENDRING OVER TID.....	8
SKOLEUNDERSØKELSER.....	9
KONKLUSJON	10
VEDLEGG I FIGURER OG TABELLER	12
VEDLEGG II DATAKILDER	26
A. Ung i Norge	26
B. UNGdata	27
LITTERATUR	28

Innledning

Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA) har de siste sju årene gjennomført spørreundersøkelser blant nesten 70 000 unge i Norge. Den mest omfattende er en landsrepresentativ ungdomsundersøkelse av 12 000 elever på ungdomsskolen og i videregående skole (*Ung i Norge 2002*). Det er også gjennomført lokalstudier i mer enn 40 små og store kommuner (*UNGdata – kommunale ungdomsundersøkelser*). I tillegg er det samlet inn data fra elever i 5. og 8. klasse (*Skoleundersøkelsene*). Formålet med ungdomsundersøkelsene har vært å kartlegge hvordan ungdom har det på en rekke levekårsarenaer, som familie, venner, fritid og skole. Skoleundersøkelsene har i større grad fokusert på skolen som sosial arena. En slik bredsprekket innfallsvinkel gir samlet en god oversikt over hvordan det er for tenåringer å vokse opp i Norge og i ulike lokalmiljøer rundt omkring i landet.

Dette notatet er utarbeidet på oppdrag fra Læringscenteret, som et supplement til de studier som finnes når det gjelder omfanget av mobbing blant skoleelever i Norge. Oppdraget ble gitt i forbindelse med ettårsmarkeringen av *Manifest mot mobbing*. NOVA ble bedt om å gi en oversikt over omfang av mobbing og sosial isolasjon ut fra foreliggende data. Undersøkelsene gir et godt grunnlag til å si noe om omfanget av slike problemer, både generelt i Norge, i ulike kommuner og blant ulike grupper av ungdom. For enkeltkommuner finnes også data som kan si noe om endringer over tid. Den primære datakilden er *Ung i Norge 2002*. Denne brukes først for å si noe om hvor mange som blir utsatt for plaging og utfrysing i Norge som helhet. Dataene viser også utbredelse i ulike aldersgrupper og etter kjønn og elevenes sosial bakgrunn. I tillegg vil vi se nærmere på sammenhengene mellom det å være utsatt for mobbing og utfrysing i ungdomstida og ulike mål psykososiale tilpasningsproblemer. *Ungdata*-undersøkelsene brukes for å illustrere variasjoner mellom kommuner og endringer over tid for to kommuner. Til slutt presenteres noen resultater fra *skoleundersøkelsene* foretatt blant elever på 5. og 8. klassetrinn.

Resultatene fra undersøkelsene er framstilt i figurer og tabeller, som finnes i vedlegg I. Datagrunnlaget dette notatet bygger på er mer detaljert beskrevet i vedlegg II.

Omfang og definisjon

NOVAs ungdomsundersøkelser har ikke hatt mobbing som hovedfokus. Det er derfor ikke spurt eksplisitt om hvor mange som er utsatt for dette. Det undersøkelserne måler er utbredelsen av ulike former for jevnaldersklusjon i ungdomsmiljøene, inkludert mobbing og sosial isolasjon. For å fange opp dette, som også omfatter ofrene for mobbeatferd, er elever i *Ung i Norge 2002* blitt spurt om de i løpet av skoleåret har *blitt frosset ut, plaget eller ertet av medelever på skolen eller på skoleveien*. Elevene ble bedt om å angi hvor ofte dette eventuelt har skjedd. Svaralternativene var "hver dag eller nesten hver dag", "noen ganger i uka", "en gang i uka", "sjeldnere" og "aldri".¹ Undersøkelsen ble gjennomført i februar/mars og fanger dermed opp de som har blitt utsatt for mobbing og utfrysing de siste sju-åtte månedene.

Selve mobbebegrepet er ikke introdusert i spørreskjemaet og heller ikke definert for elevene, slik dette gjøres i mange studier hvor mobbing er et eksplisitt tema (Solberg & Olweus 2003). Det er derfor viktig å presisere at spørsmålet som er brukt i ungdomsundersøkelsene omfatter mer enn det som strengt tatt defineres som mobbing. Resultatene fra NOVAs ungdomsundersøkelser støtter opp under en slik antakelse. Roland (2003) viser til at fem prosent av 8. klassingene blir mobbet *ukentlig eller oftere*, mens Olweus (2002) viser til at åtte prosent av elevene på hele ungdomstrinnet blir mobbet *minst to ganger i måneden*. Natvig mfl. (2001) kommer fram til at blant ungdomsskoleelever blir 11 prosent mobbet *"av og til" eller oftere* og i underkant av fire prosent blir mobbet *ukentlig*. I følge resultater fra *Ung i Norge 2002* blir nærmere 11 prosent av elevene på ungdomstrinnet og 4 prosent på videregående frosset ut, plaget eller ertet av medelever på skolen eller skoleveien *minst en gang hver uke*.

¹ Spørsmålsstillingen er noe annerledes i de kommunale ungdomsundersøkelsene (UNG-data). Her spørres det om elevene *selv noen gang blir plaget, ertet eller frosset ut av andre elever i friminuttene eller på skoleveien*. Svaralternativene var "nesten hver dag", "et par ganger i uka", "ca. en gang i uka", "ca. hver 14. dag" og "aldri, eller nesten aldri".

Tabell 1 Svarfordeling på spørsmålet om elever i løpet av dette skoleåret har blitt frosset ut, plaget eller ertet av medelever på skolen eller skoleveien. Ungdomstrinnet og videregående skole. Prosent

	Ungdomstrinnet		Videregående skole		Totalt	
	%	Kum . %	%	Kum . %	%	Kum . %
Hver dag eller nesten hver dag	2,9	2,9	0,9	0,9	1,9	1,9
Noen ganger i uka	4,4	7,3	1,8	2,7	3,1	5,0
En gang i uka	3,5	10,8	1,6	4,3	2,6	7,6
Sjeldnere	23,9	34,7	13	17,3	18,6	26,2
Aldri	65,2	100,0	82,7	100,0	73,8	100,0
Totalt	100,0		100,0		100,0	
Antall respondenter (N)	5 789		5 534		11 323	

Kilde: Ung i Norge 2002. 99,3 prosent har besvart spørsmålet.

NOVAs ungdomsundersøkelser fanger dermed både opp et fenomen som skjer oftere og som er videre og mer omfattende enn det sentrale mobbeforskere i Norge gjør når de studerer ofre for mobbing (Olweus 2002, Roland 2003). I tillegg til å fange opp ungdom som blir utsatt for mobbing fra jevnaldrende fanger ungdomsundersøkelsene opp en del tilfeller av sosial eksklusjon. Nordahl (2000) viser at omlag 5 prosent av elevene opplever sterk grad av sosial isolasjon i skolen. Dette er forhold som kan være alvorlig nok, men som andre studier ikke dekker, fordi man utelukkende har vært opptatt av å fokusere på mobbing. Mobbebegrepet har en sentral plass i bevisstheten til de unge som deltar i disse undersøkelsene. De får vite at de er med på en mobbeundersøkelse, mobbing blir definert innledningsvis i spørreskjemaet og de blir eksplisitt spurt ut om mobbing.

En mulighet er også at NOVAs undersøkelser fanger opp fenomener som ikke har særlige negative konsekvenser for dem det gjelder. Når begrepet erting inngår i spørsmålstillingen, åpner dette for både å inkludere elever som blir utsatt for vennligsinnet erting av medelever og ulike former for konflikter mellom nokså jevnbyrdige parter. Selv om en del av disse samværsformene kan være problematiske der og da, er det ikke rimelig å definere alle former for erting og småplaging som problematiske på lengre sikt. Ikke minst fordi dette er noe som finner sted i de fleste ungdomsmiljøer, og som ofte inngår som en del av tonen ungdom imellom uten at dette nødvendigvis skaper et dårlig miljø. Slike samværsformer kan også tolkes som viktige i de unges utprøving av sosiale relasjoner og som et ledd i utviklingen av en selvstendig identitet hos unge mennesker. I studier hvor mobbing er det sentrale tema blir det klargjort for deltakerne at dette ikke skal regnes med. Dette kan bidra til å forklare den større utbredelsen i NOVA-undersøkelsene.

På den annen side er det rimelig å gå ut fra at de fleste som svarer forstår at de som står bak undersøkelsen først og fremst er ute etter å fange opp de negative forholdene som finner sted i ungdomsmiljøene, siden erting står i sammenheng med mer entydig negative begreper som plaging og utfrysing. Dette er en rimelig antakelse siden to av tre på ungdomstrinnet og 83 prosent på videregående sier at

de aldri har blitt utsatt for utfrysing, plaging eller erting av medelever. Vi kan likevel ikke utelukke at enkelte av de som har krysset av for at dette skjer ofte gjør dette fordi de blir utsatt for mindre alvorlig erting eller småplaging.

At NOVA-undersøkelsene fanger opp et alvorlige fenomen støttes av mer detaljerte analyser av materialet fra *Ung i Norge 2002*. For det første har de som jevnlig blir frosset ut, plaget eller ertet av medelever betydelig større psykososiale tilpasningsproblemer enn andre (se figur 1 i vedlegg I). Særlig utsatt er de som har krysset av for at dette skjer daglig. I denne gruppa svarer en av tre at de i løpet av den siste uka er ganske eller svært mye plaget av selvmordstanker. Det samme gjelder en av seks blant de som blir utsatt for plaging av medelever en eller noen ganger i uka. Av de som aldri blir utsatt for slik problematisk atferd fra medelever er fire prosent mye plaget av selvmordstanker. Et tilsvarende mønster framkommer for andre mål på psykososial tilpasning, slik som ensomhet, depressivt stemningsleie, generelt selvbilde og de unges opplevelse av egen popularitet i ungdomsmiljøet. Det er også flere av de som blir utsatt for plaging som rapporterer om at de har problemer med oppnå intimitet i vennsrelasjoner. Resultatene er i tråd med studier hvor en har sett på sammenhengen mellom utsatthet for mobbing og psykososiale tilpasningsproblemer (Natvig mfl. 2001, Solberg & Olweus 2003).

For det andre er det klare sammenhenger mellom det å bli utsatt for plaging, utfrysing og erting av medelever på den siden og ulike former for vold på den andre (se figur 2). Over halvparten av de som blir plaget ukentlig eller oftere har i løpet av det siste året blitt utsatt for ulike former for vold (som enten førte til usynlige merker eller vold som førte til fysiske skader). Dette er mer enn dobbelt så stor andel i forhold til de som ikke blir utsatt for plaging fra medelever. At det er en sammenheng mellom det å bli plaget av medelever og utsatthet for vold er ikke overraskende, men det støtter en tolkning om at fenomenet som måles gjennom ungdomsundersøkelsene representerer alvorlige forhold.

Figur 3 viser hvor mange av ungdommene som er blitt utsatt for vold og/eller har psykiske problemer.² Mer enn seks av ti blant de som blir utsatt for plaging og utfrysing hver uke har enten psykiske problemer og/eller blir utsatt for vold. Blant de som aldri blir utsatt for plaging og utfrysing er det en av fire som har enten psykiske problemer og/eller blir utsatt for vold.

Samlet støtter analysene antakelsen om at spørsmålet som brukes i ungdomsundersøkelsene fanger opp et fenomen som for langt de fleste innebærer noe alvorlig, selv om ikke alt kan betraktes som mobbing i streng forstand. Vår tolkning er derfor at spørsmålet både inkluderer elever som jevnlig blir utsatt for alvorlig mobbing og elever som befinner seg i et grenseland hva angår mobbing, hvor sosial eksklusjon utgjør en viktig faktor. I tillegg vil det være en del elever som blir utsatt for erting, selv om dette kan virke nokså vennligsinnet. Trolig er den sistnevnte gruppa relativt liten i omfang.

² Se noten til figur 2 for definisjoner.

Demografiske forskjeller

I likhet med det mobbeforskningen viser, er også omfanget av plaging og utfrysing avhengig av hvilke aldersgrupper som studeres (se figur 4). Mens nesten fire av ti i 8. klasse har opplevd å bli plaget av medelever i løpet av skoleåret gjelder dette færre enn to av ti på videregående. Nedgangen er klarest i overgangen mellom 9. og 10. klasse og i overgangen mellom ungdomstrinnet og videregående. Omfanget synker med alderen både for den mindre hyppige plaging og for de som blir utsatt for dette flere ganger i uka.

Generelt er det små kjønnsforskjeller (se figur 5). På ungdomstrinnet er fordelingen for gutter og jenter nærmest identisk, mens gutter er noe overrepresentert blant de som oftest blir utsatt for plaging på videregående skole.

Foreldrenes utdanning er bare svakt relatert til utsatthet for plaging (se figur 6). Tendensen går i retning av at unge med høyt utdannede foreldre i noe mindre grad er utsatt.

Elevene ble i undersøkelsen spurt om familien har hatt god eller dårlig råd de siste to årene. Det er en tydelig sammenheng mellom opplevd familieøkonomi og utsatthet for plaging og utfrysing fra medelever (figur 7). Blant de som selv opplever at familien har hatt dårlig råd hele tiden i denne perioden (1,3 prosent) blir 22 prosent utsatt for plaging og utfrysing minst en gang i uka. Men også de som stort sett har hatt dårlig råd (5,8 prosent) er overrepresentert blant de utsatte elevene. Minst utsatt er de som opplever familieøkonomien som god.

Minoritetsspråklige elever, det vil si de med to utenlandsfødte foreldre, er mer utsatt for plaging fra medelever på skolen enn andre (figur 8). Det er ingen forskjeller mellom de som har en eller to norskfødte foreldre.

Geografiske variasjoner

I *Ung i Norge 2002* ble ungdommene spurt om hvor de bor, med mulighet til å velge mellom seks svaralternativer som varierer fra "stor by" til "bygd eller grend". I tillegg er Oslo skilt ut som eget geografisk område. Svarene kan oppfattes som et uttrykk for grad av urbanitet/ruralitet i området der de unge bor. Dette innebærer at en også fanger opp forskjeller innen kommunen, med tanke på hvor tettbygd det er der de unge bor.

Figur 9 viser at det ikke er noen tydelig sammenheng mellom urbanitetsgrad og det å være utsatt for plaging og utfrysing. Det er tendens i retning av at utbredelsen er minst i de små og mellomstore byene, samtidig som omfanget i Oslo ligger noe under gjennomsnittet for hele landet. Omfanget er dermed størst på mindre steder og i de større byene utenom Oslo. Det må likevel understrekes at dette er en tendens og at forskjellene ikke er spesielt store.

Fra de kommunale ungdomsundersøkelsene (*UNGdata*) kan vi gi detaljerte oversikter over variasjoner mellom kommuner. Analysene avgrenser seg til elever på ungdomstrinnet, siden videregående skoler ikke har inngår i flere av kommunene. For å sikre at variasjoner ikke skyldes tilfeldigheter knyttet til små utvalg, er kommuner med færre enn 100 deltakere utelatt fra analysene. Resultatene i figur 10 viser at det er påfallende store forskjeller mellom kommunene, og betydelig større enn etter grad av urbanitet. Mens 6 prosent av elevene i enkelte kommuner rapporterer om at de ukentlig blir utsatt for plaging, erting og utfrysing, er omfanget tre ganger så stort i andre kommuner.

De store kommunale forskjellene synliggjør vanskeligheter med å gi et pålitelig bilde av endringer over tid når det er ulike kommuner som utgjør sammenlikningsgrunnlaget på ulike tidspunkter. Variasjonen mellom kommunene ser imidlertid ikke til å følge et klart mønster, verken i retning av økte eller minkete problemer etter hvilket tidspunkt undersøkelsene er gjennomført. Med noen få unntak er det for alle årene kommuner med lav og høy forekomst.

At det er store variasjoner mellom kommuner kan skyldes forhold ved de enkelte kommuner. For eksempel kan det være at enkelte kommuner har en mer effektiv ungdomspolitik, som bidrar til å forebygge ungdomsproblemer. Samtidig er det rimelig å forstå kommunale variasjoner ut fra at det gjerne er stor variasjon på skolenivå. Enkelte av kommunene med særlig høyt omfang av problemer viser seg å være relativt små kommuner, hvor det bare finnes en eller to ungdomsskoler. Ser vi på de skolene som deltok i *Ung i Norge 2002* er det betydelig variasjon mellom skoler. Når skoler med færre enn 100 deltakere utelates, er det en variasjon mellom tre og atten prosent på ungdomstrinnet (se figur 11) og mellom en og ni prosent på videregående (se figur 12) når det gjelder hvor mange som ukentlig utsettes for plaging og utfrysing fra medelever. Skoler som befinner seg mellom disse ytterpunktene fordeler seg relativt jevnt med hensyn til hvor omfattende problemene er.

Endring over tid

Sentrale mobbeforskere i Norge dokumenterer at det har funnet sted en markert økning når det gjelder omfanget av mobbing i Norge (Roland 2003, Olweus 2002). Roland har data fra 1995, 1998 og 2001, som viser en økning på 70 prosent over en 6-årsperiode (Roland 2003). Olweus (2002) viser til at det har skjedd en økning på 50 prosent fra 1983 til 2001.

I UNGdatabasen finnes to kommuner som muliggjør en sammenlikning av omfanget over tid, basert på undersøkelser på de samme skolene.

I Skien er ungdomsundersøkelser gjennomført i 1997 og i 2003. Begge gangene omfattet undersøkelsene samtlige skoler i kommunen, både videregående

og ungdomsskolene. Siden opplegget for videregående ble noe begrenset i 2003, brukes kun data fra ungdomsskolene. Framgangsmåten var identisk, spørsmålene som ble stilt var identiske og undersøkelsene ble gjennomført omtrent på samme tidspunkt av året (rett før sommerferien). Elever på alle klassetrinn ble bedt om å delta, men bare halvparten av skoleklassene på hvert trinn ble plukket ut. I 1997 besvarte 94 prosent av elevene i de utvalgte klassene spørreskjema (Øia 1998). Dette utgjorde 796 elever. I 2003 var svarprosenten 81 prosent og antall deltakere 739.

I Oslo ble det i 1996 gjennomført en storstilt studie hvor samtlige ungdomsskoler og videregående skoler deltok (se Bakken 1998). Samtlige elever på 8. og 9. klassetrinn (før reform 97) og elever fra grunnkurs på videregående ble bedt om å delta. I forbindelse med Ung i Norge undersøkelsen i 2002 ble fire ungdomsskoler i Oslo bedt om å delta for å representere Oslo. Skolene ble plukket ut skjønnsmessig, slik at en sikret seg et rimelig representativt utvalg med hensyn på bosted og etnisk bakgrunn. Svarprosenten på disse fire skolene var 95,3 prosent i 1996, mot 97,5 i 2002. Antall respondenter var 722 i 1996 og 328 i 2002. Det lavere antallet i 2002 skyldtes at elever fra bare halvparten av klassene skulle delta i den landsdekkende undersøkelsen. Begge undersøkelsene ble gjennomført omtrent på samme tidspunkt av året (første kvartal). Det må understrekes at spørsmålsformuleringene i Oslo varierer noe, siden spørsmålsformuleringen fra UNGdata ble brukt i 1996-undersøkelsen. Vi antar likevel at undersøkelsene er sammenliknbare når det gjelder hvor mange som blir utsatt for plaging og utfrysing minst en gang i uka.

Analyser av data viser at omfanget av problemer, både i Skien (se figur 13) og i Oslo (se figur 14), er omtrent identisk på de ulike tidspunktene. Dette gjelder også når materialet fra disse to byene blir brutt ned etter kjønn og klassetrinn (ikke vist). Dette innebærer at det ut fra ungdomsundersøkelsene verken kan påvises noen økning eller nedgang i perioden 1996/97 til 2002/03, selv om det kan ha vært svingninger fra år til år.

Skoleundersøkelser

Det er ved NOVA gjennomført skoleundersøkelser der det har blitt stilt mer direkte spørsmål om omfanget av mobbing. Hensikten har vært å se på sammenhengen mellom problematferd i skolen og andre forhold som undervisningen, regler, ledelse, trivsel, sosial kompetanse, skolefaglig kompetanse, motivasjon o.l. Undersøkelsene er gjennomført i 1995, 1997 og 2002/2003 (gjennomført i perioden desember 2002 til april 2003). Elevene har tatt stilling til utsagnet: Jeg blir ofte mobbet og plaget av andre elever. Svaralternativene var JA = helt enig, ja = litt enig, nei = litt uenig og NEI = helt uenig. I 1995 deltok 821 elever fra to kommuner

og i 2002/2003 942 elever i fire kommuner. Undersøkelsene omfatter elever i 5. og 8. klassetrinn

Resultatene viser noe variasjon mellom skoler og kommuner både i 1995 og 2002/2003. Men i gjennomsnitt ser det ut til å være lite endring i omfanget av mobbing på både 5. og 8. klassetrinn fra 1995 til 2002/2003. Disse undersøkelsene er imidlertid foretatt i ulike kommuner på de to tidspunktene. Av den grunn kan vi ut fra skoleundersøkelsene alene i liten grad uttale oss om endring over tid. Men stabiliteten i resultatene bekrefter tendensene i ungdomsundersøkelsene.

I disse undersøkelsene er det også mål på sosial isolasjon. Dette er en faktor innenfor område problematferd som består av tre spørsmål knyttet til ensomhet og grad av sosial deltakelse (se Nordahl 2000). Sammenhengen mellom mobbing og sosial isolasjon er svært sterk, 0,42 på 5. klassetrinn og 0,38 på 8. klassetrinn i 2002/2003. Dette understreker ytterligere at det er hensiktsmessig å se mobbing og sosial isolasjon i sammenheng.

Konklusjon

Ut fra dataene som er presentert her er det ikke grunnlag for å si at det har vært en økning i mobbing forstått som plaging, erting og utfrysing av elever fra 1996/97 til 2002/2003. Både Olweus (2002) og Roland (2003) har registrert en økning i mobbing fram mot etableringen av *Manifest mot mobbing*. Resultatene fra NOVAs undersøkelser kan tyde på at økningen ikke har vært så markant som Roland og Olweus påpeker. Alternativt har omfanget av plaging, erting og utfrysing av medelever flatet ut og blitt redusert i 2002/2003. På grunn av ulike definisjoner og måling i ulike kommuner kan det ikke gis noe sikkert svar på dette.

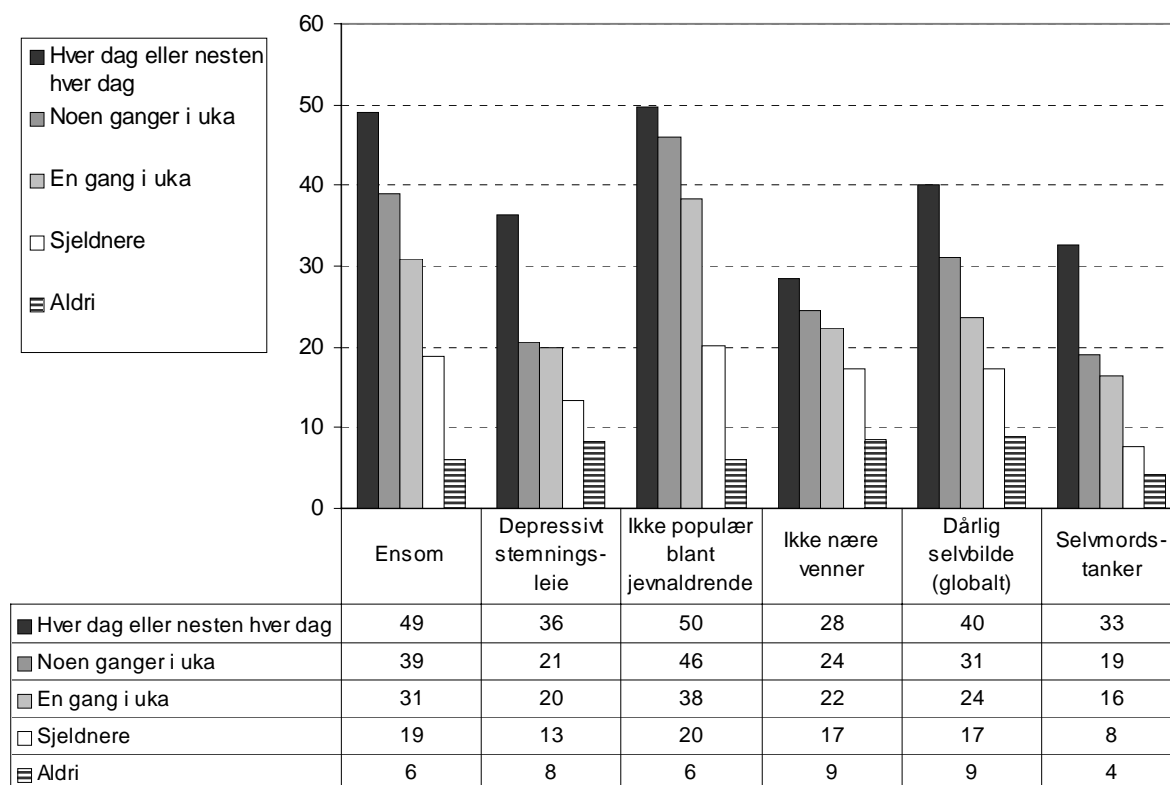
Undersøkelsene viser at det er stor variasjon mellom kommuner og skoler i omfanget av plaging, erting og utfrysing. Disse variasjonene er i liten grad knyttet til kommunestørrelse eller urbaniseringsgrad. Andre undersøkelser har vist at atferdsproblemer, slik som plaging av medelever og sosial ekskludering, forklares av flere faktorer i skolens læringsmiljø og av elevenes sosiale kompetanse (Nordahl 2000). Dette kan tyde på at det er etablert gode læringsmiljøer i de skolene som har lite plaging, erting og utfrysing av elever. Skolene kan gjennom dette ha forebygget denne type atferdsproblemer, samtidig som skolene også kan ha gjennomført ulike konkrete tiltak for å både å lære elevene sosial kompetanse og redusere omfanget av mobbing.

Ungdoms- og skoleundersøkelsene gir holdepunkter for å betrakte sosial isolasjon og ekskludering i ungdomsmiljøene i nær sammenheng med mobbeproblematikken. Våre analyser viser at det er viktig å inkludere flere elever enn de som mobber eller blir mobbet, ettersom også sosial eksklusjon er en risikofaktor for andre typer problemer eller antisosial atferd. Sosial ekskludering er ikke nød-

vendigvis et resultat av mobbing forstått som aggressiv verbal eller fysisk atferd hvor man har til hensikt å påføre andre ubehag eller skade. Men konsekvensene av sosial ekskludering kan likevel være store for den som blir utsatt for dette. Dette er elever som ofte er ensomme, alene, engstelige og deprimerte i skolen (Nordahl 2000). Mangel på tilgang til jevnalderfellesskap i skolen gjør at de står i fare for å få en mangelfull sosialisering i ungdomsalderen. Når sosial isolasjon og ekskludering sees i sammenheng med mobbing understrekes også behovet for kombinere antimobbekampanjer med strategier for læring av sosial kompetanse. De ensomme elevenes situasjon blir ikke nevneverdig endret ved at omfanget av mobbing reduseres. Analysene understøtter en argumentasjon som står sentralt i ”Manifest mot mobbing” om at det er viktig å satse på bredspektrede tiltak over tid, ikke bare enkeltstående satsinger. Dette innebærer å gi elever muligheter for å lære alternativ atferd, ikke bare stanse den uønskede atferden. Hovedpoenget må være at elever må lære pro-sosiale ferdigheter slik at kompetanse i aktiv sosial deltagelse kan utvikles.

Vedlegg I Figurer og tabeller

Figur 1 Andel med psykososiale tilpasningsproblemer i ungdomstida etter hvor utsatt de er for utfrysing, plaging eller erting fra medelever på skolen eller skoleveien. Prosent



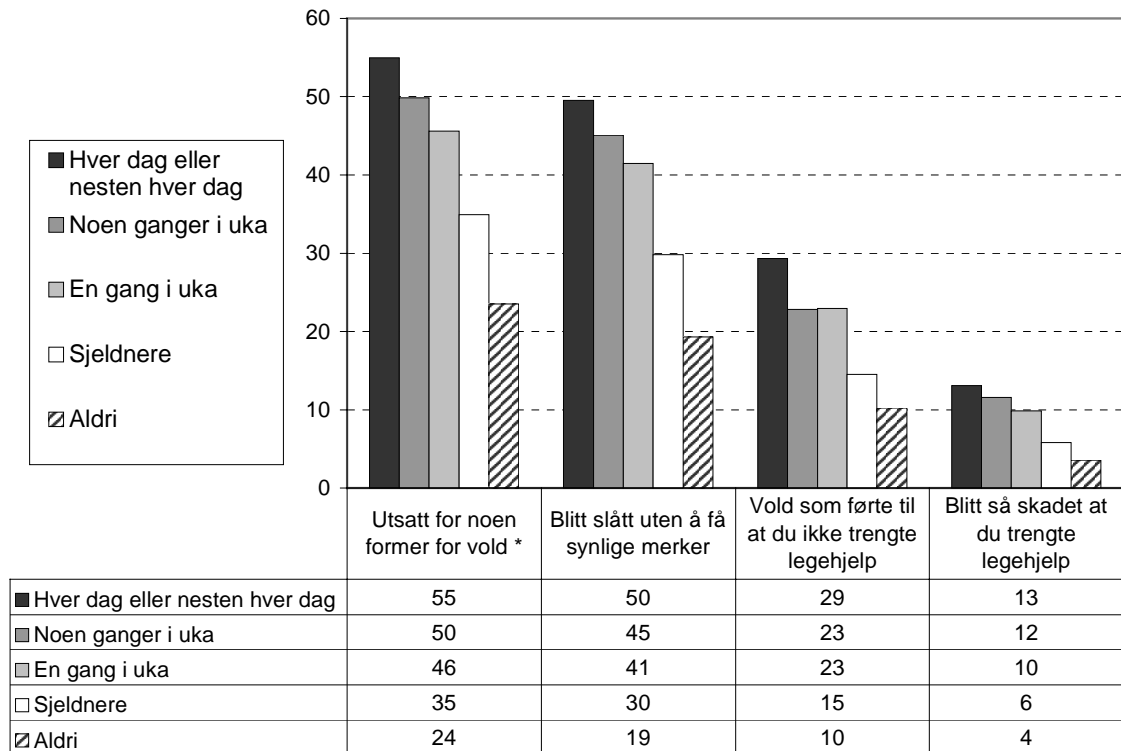
Note: Tallene i kolonne I-V framkommer ved gjennomsnittsindekser. Hver indeks er dikotomisert med cut-off ved øverste desil (10% med dårligst helse). Kolonne VI (selvmordstanker siste uka) omfatter de som er veldig mye eller ganske mye plaget, kontrastert til de som er litt plaget eller ikke plaget i det hele tatt.

Signifikanstester: Ensomhet: $\chi^2=1\ 031,8$, $df=4$, $p<0,001$, $\eta^2=0,30$. Depressivt stemningsleie: $\chi^2=273,1$, $df=4$, $p<0,001$, $\eta^2=0,16$. Upopulær blant jevnaldrende: $\chi^2=1\ 294,8$, $df=4$, $p<0,001$, $\eta^2=0,34$. Ikke nære venner: $\chi^2=285,0$, $df=4$, $p<0,001$, $\eta^2=0,16$. Dårlig selvbilde (globalt): $\chi^2=437,6$, $df=4$, $p<0,001$, $\eta^2=0,20$. Selvmordstanker: $\chi^2=857,2$, $df=4$, $p<0,001$, $\eta^2=0,26$.

Instrumenter: Ensomhet: UCLA Loneliness scale. Depressivt stemningsleie: Hopkins Symptom Checklist. Upopulær blant jevnaldrende, ikke nære venner og dårlig selvbilde: Harters selvbildeskala.

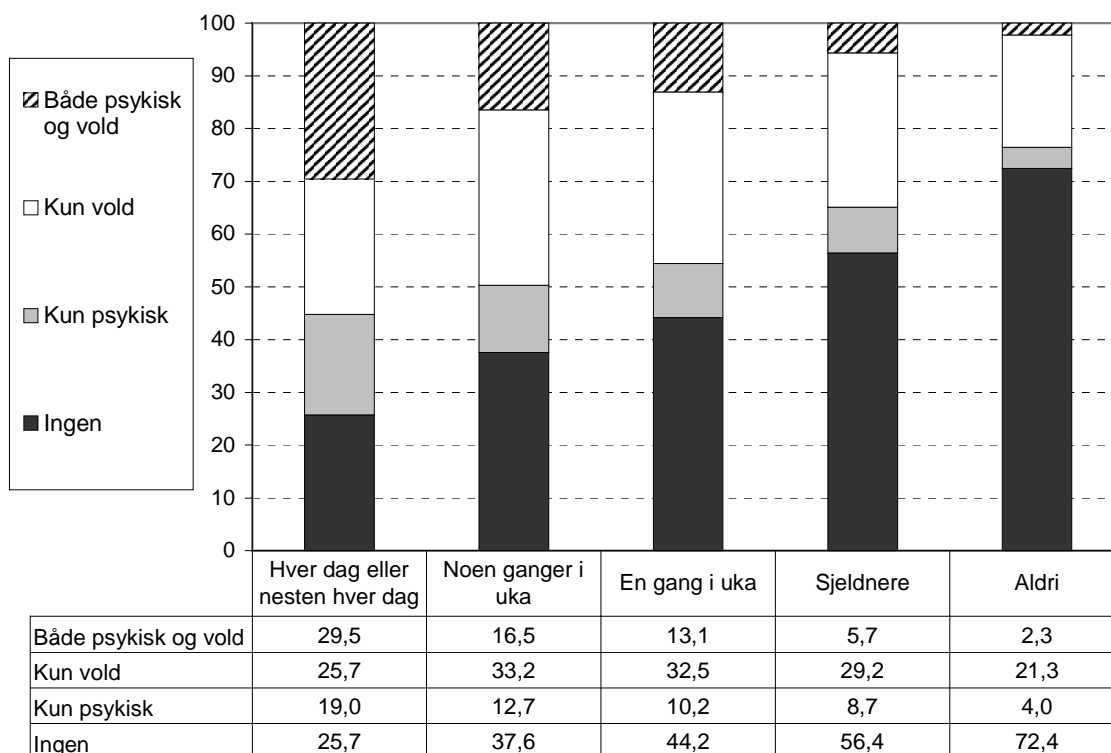
Antall respondenter: Hver dag eller nesten hver dag (N=208-215), noen ganger i uka (N=347-348), en gang i uka (287-288), sjeldnere (N=2 073-2 090), aldri (N=8 267-8 310).

Figur 2 Andel som i løpet av det siste året har blitt utsatt for ulike voldshandlinger etter hvor utsatt de er for utfrysing, plaging eller erting fra medelever på skolen eller skoleveien. Prosent



Signifikanstester: Noen former for vold (summen av de tre andre): $\chi^2=335,6$, $df=4$, $p<0,001$, $\eta^2=0,17$. Blitt slått uten synlige merker: $\chi^2=347,9$, $df=4$, $p<0,001$, $\eta^2=0,18$. Vold som førte til merker eller skader uten behov for legehjelp: $\chi^2=164,2$, $df=4$, $p<0,001$, $\eta^2=0,12$. Blitt så skadet at du trengte legehjelp: $\chi^2=116,0$, $df=4$, $p<0,001$, $\eta^2=0,10$.
 Antall respondenter: Hver dag eller nesten hver dag (N=206-208), noen ganger i uka (N=345-346), en gang i uka (282-283), sjeldnere (N=2 052-2 060), aldri (N=8 228-8 234).

Figur 3 Psykiske problemer og voldsutsatthet i kombinasjon etter hvor utsatt de er for utfrysing, plaging eller erting av medelever på skolen eller skoleveien. Prosent



Signifikanstester: $\chi^2=1\ 039,4$, $df=12$, $p<0,001$, $\eta=0,24$.

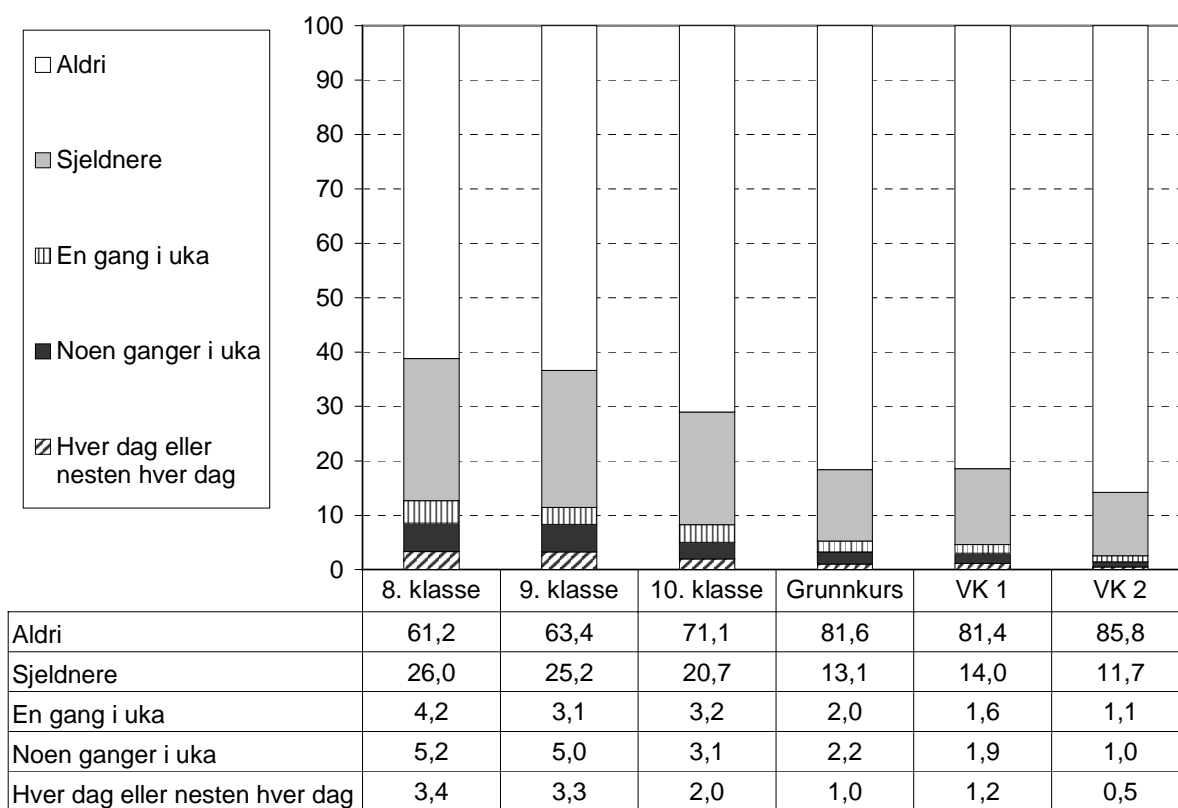
Antall respondenter: Hver dag eller nesten hver dag (N=210), noen ganger i uka (N=346), en gang i uka (283), sjeldnere (N=2 068), aldri (N=8 264).

Definisjoner:

Psykiske problemer er definert ut fra at en tilfredstiller minst to av følgende kriterier: A) Er blant de 10 % som gir mest uttrykk for ensomhet, B) blant de 10 % med størst grad av depressive tendenser, C) blant de 10 % med lavest globalt selvbylde og D) har ganske eller svært mye bekymret siste uke over å ta sitt eget liv. Med denne definisjonen inkluderes 10 prosent av utvalget.

Utsatthet for vold er definert ut fra at en tilfredstiller minst ett av følgende kriterier: I løpet av det siste året A) blitt slått uten å få synlige merker, B) vold som førte til merker eller skader uten at du trengte legehjelp og C) blitt så skadet ut du trengte legehjelp. Med denne definisjonen inkluderes 28 prosent av utvalget.

Figur 4 Andel på ulike klassetrinn som dette skoleåret har blitt frosset ut, plaget eller ertet av medelever på skolen eller skoleveien. Prosent

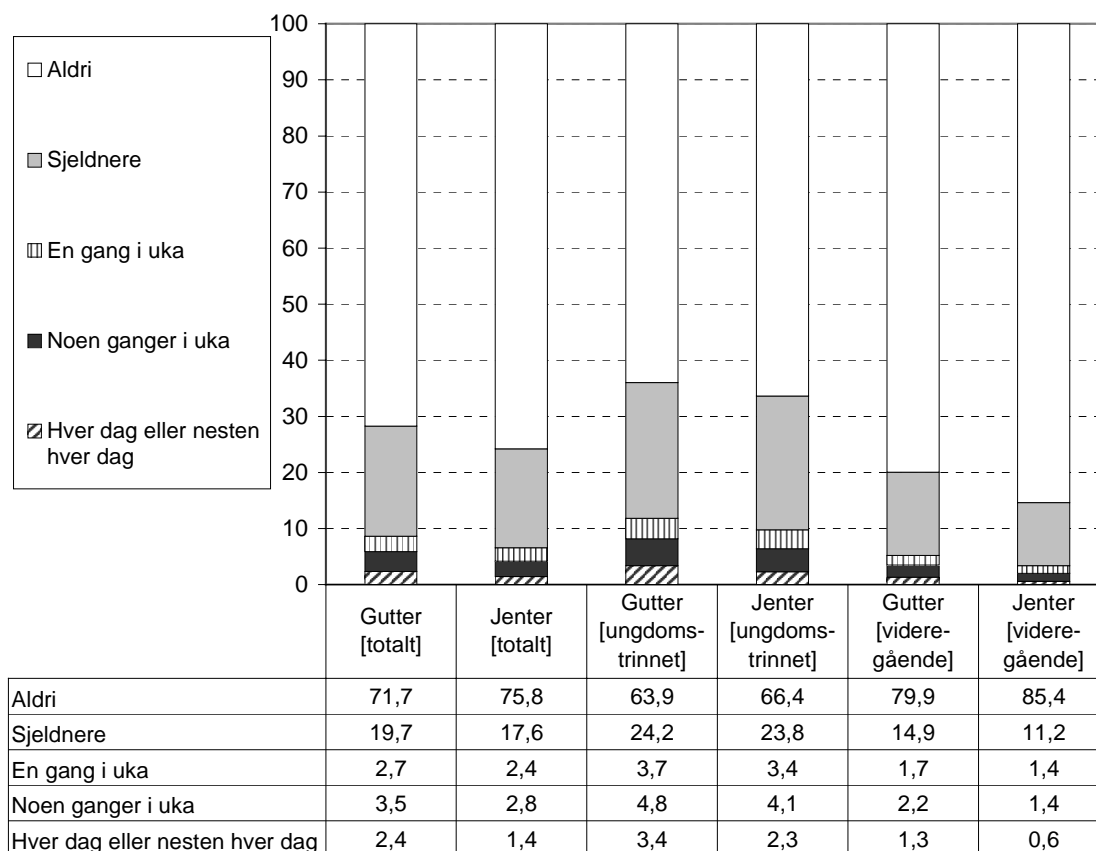


Kilde: Ung i Norge 2002 [NOVA]

Signifikanstest: $\chi^2=534,6$, $df=20$, $p<0,001$.

Antall respondenter: 8. klasse (N=1 940), 9. klasse (N=1 878), 10. klasse (N=1 935), grunnskurs (N=2 018), VK 1 (N=2 040), VK 2 (N=1 464).

Figur 5 Andel gutter og jenter i ulike skoleslag som dette skoleåret har blitt frosset ut, plaget eller ertet av medelever på skolen eller skoleveien. Prosent

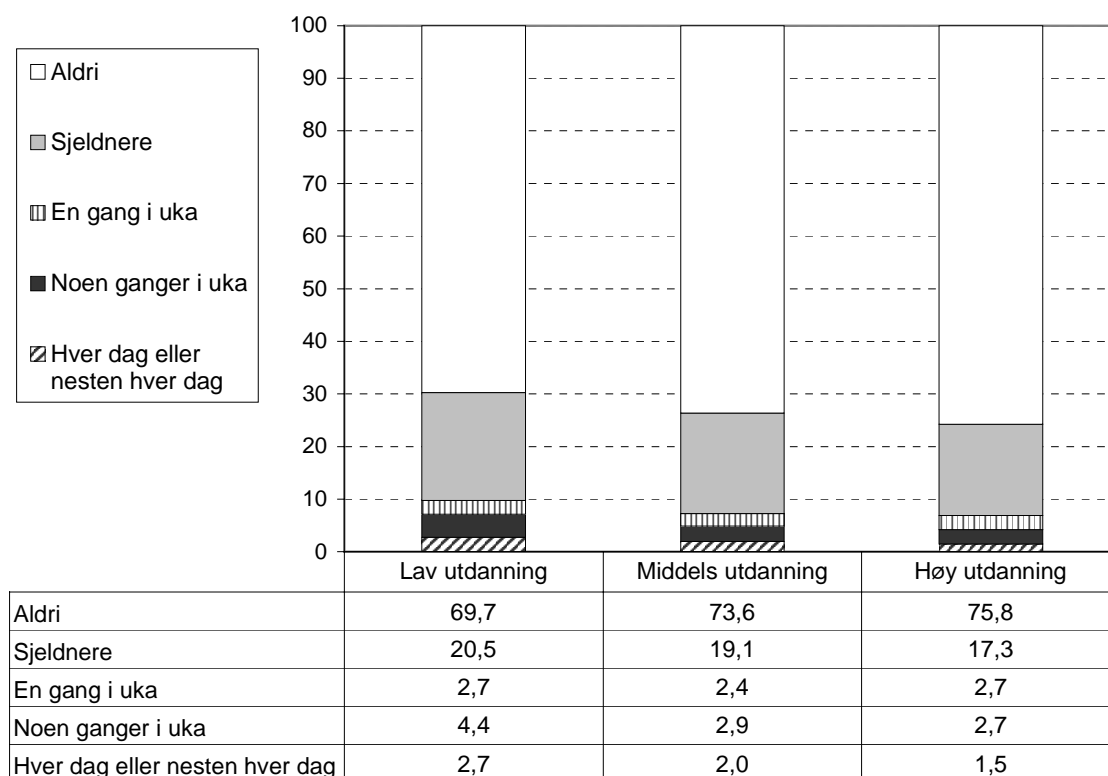


Kilde: Ung i Norge 2002 [NOVA]

Signifikanstest av kjønnsforskjeller: Totalt: $\chi^2=32,0$, $df=4$, $p<0,001$. Ungdomstrinnet: $\chi^2=9,1$, $df=4$, $p=0,61$. Videregående: $\chi^2=32,4$, $df=4$, $p<0,001$.

Antall respondenter: Gutter u-trinnet (N=2 804), jenter u-trinnet (N=2 899), gutter videregående (N=2 648), jenter videregående (N=2 859).

Figur 6 Andel blant ungdom med foreldre med ulikt utdanningsnivå som dette skoleåret har blitt frosset ut, plaget eller ertet av medelever på skolen eller skoleveien. Prosent



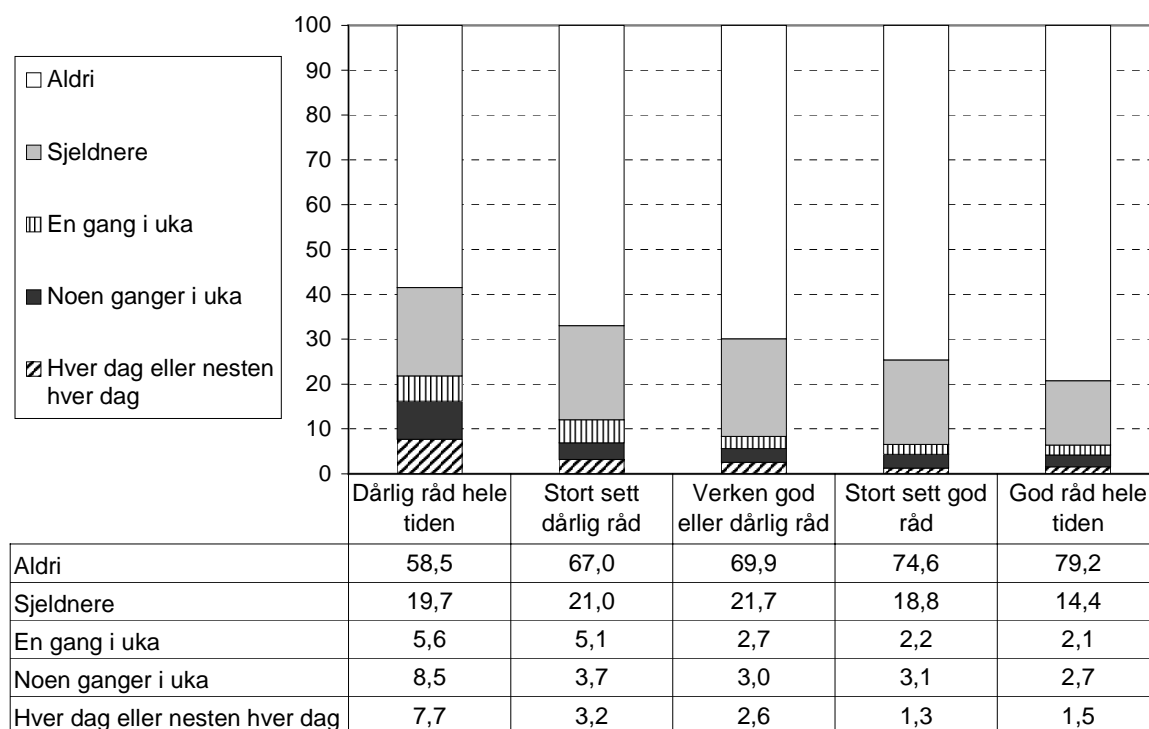
Kilde: Ung i Norge 2002 [NOVA]

Signifikanstest: $\chi^2=45,7$, $df=8$, $p<0,001$.

Antall respondenter: Lav utdanning (N=2 339), middels utdanning (N=3 863), høy utdanning (N=5 121).

Note: *Lavt utdanningsnivå* inkluderer elever hvor begge foreldrene har ungdomsskole som sin høyeste utdanning. Inkludert i denne gruppa er også de som ikke har oppgitt utdanningsnivået (eller yrket) til noen av foreldrene (1,9 prosent av hele utvalget) (se Bakken 2003: 54-57). *Middels utdanningsnivå* omfatter utdanning tilsvarende videregående skole. De fleste i denne kategorien har to foreldre med dette utdanningsnivået, men det er også noen som har en foreldre med ungdomsskole som høyeste utdanningsnivå og den andre med videregående. *Høyt utdanningsnivå* omfatter elever hvor minst en av foreldrene har utdanning fra universitet eller høgskole.

Figur 7 Andel med ulik subjektiv opplevelse av familiens økonomiske situasjon som dette skoleåret har blitt frosset ut, plaget eller ertet av medelever på skolen eller skoleveien. Prosent

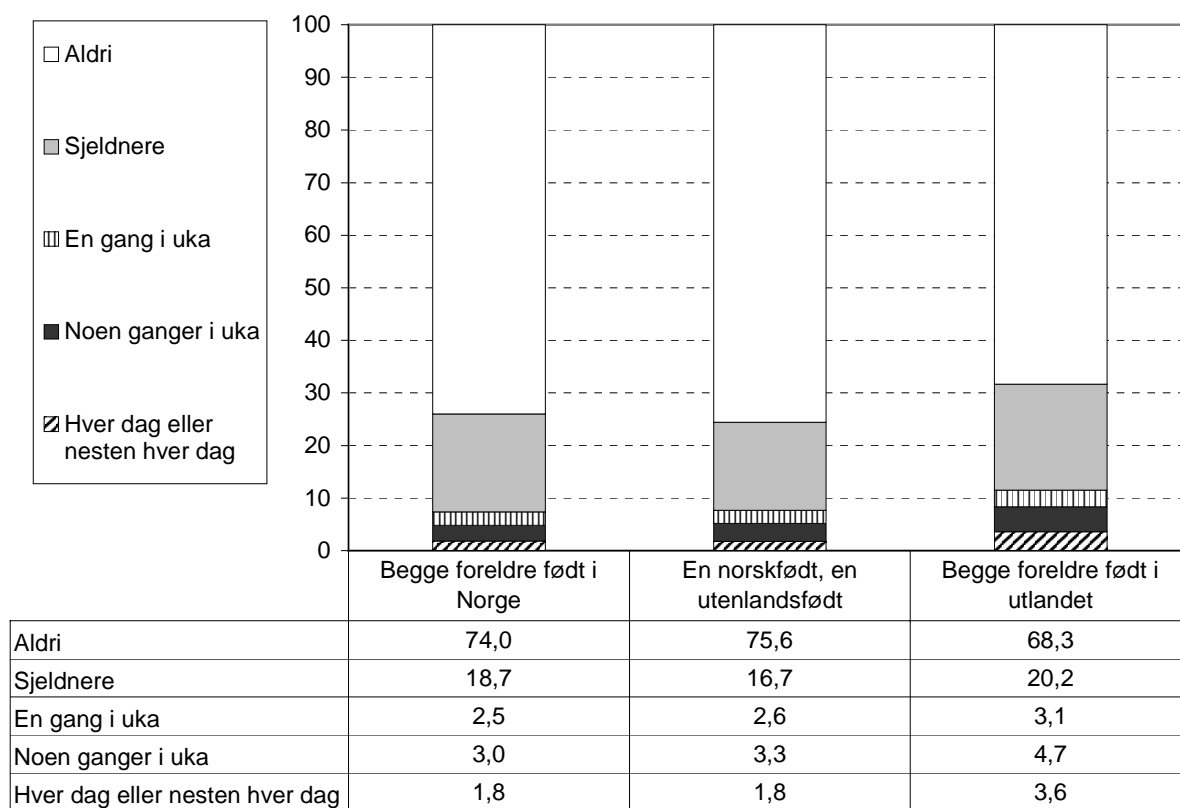


Kilde: Ung i Norge 2002 [NOVA]

Signifikanstest: $\chi^2=165,6$, $df=16$, $p<0,001$.

Antall respondenter: Dårlig råd hele tiden (N=142), stort sett dårlig råd (N=648), verken god eller dårlig råd (N=3 024), stort sett god råd (N=4 243), god råd hele tiden (N=3 117).

Figur 8 Andel med foreldre født i Norge og utlandet som dette skoleåret har blitt frosset ut, plaget eller ertet av medelever på skolen eller skoleveien. Prosent

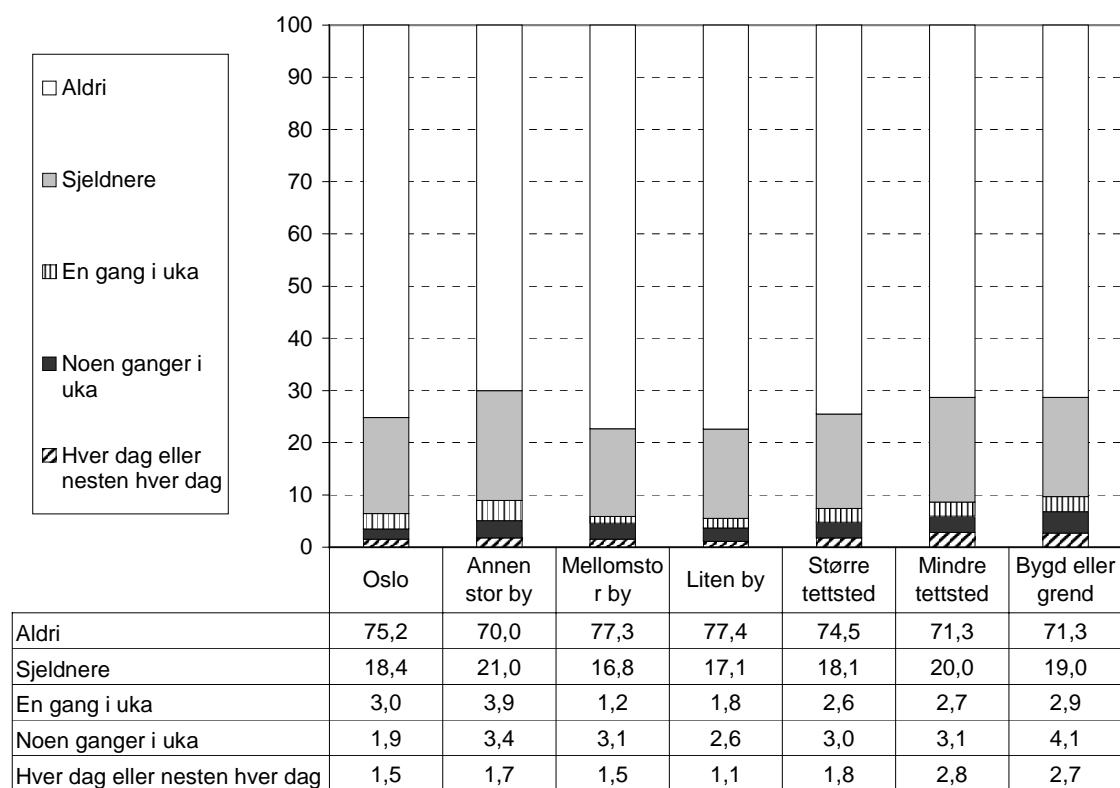


Kilde: Ung i Norge 2002 [NOVA]

Signifikanstest: $\chi^2=22,3$, $df=2$, $p<0,01$.

Antall respondenter: Begge foreldre født i Norge (N=9 892), en norskfødt, en utenlandsfødt (N=778), begge foreldre født i utlandet (N=635).

Figur 9 Andel som dette skoleåret har blitt frosset ut, plaget eller ertet av medelever på skolen eller skoleveien etter graden av urbanitet på hjemstedet. Prosent

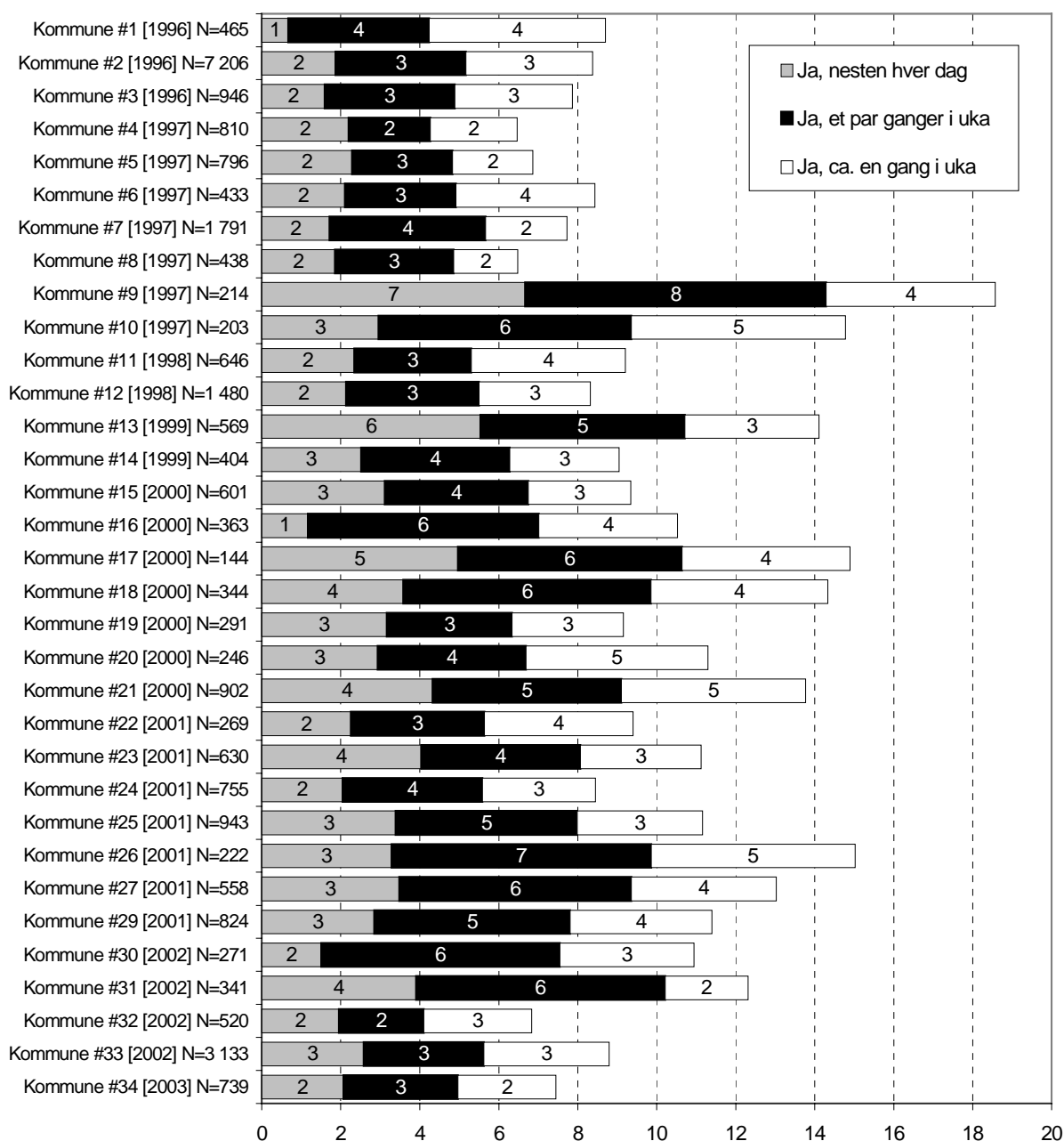


Kilde: Ung i Norge 2002 [NOVA]. Ungdomstrinnet og videregående skole.

Signifikanstest: $\chi^2=68,5$, $df=20$, $p<0,001$.

Antall respondenter: Oslo (N=1 000), annen stor by (Bergen, Trondheim, Stavanger) (N=1 164), mellomstor by (50-100 000 innbyggere) (N=1 064), liten by (15-50 000 innbyggere) (N=2 002), større tettsted (5-15 000 innbyggere) (N=2 157), mindre tettsted (N=1 748), bygd eller grend (N=2 065).

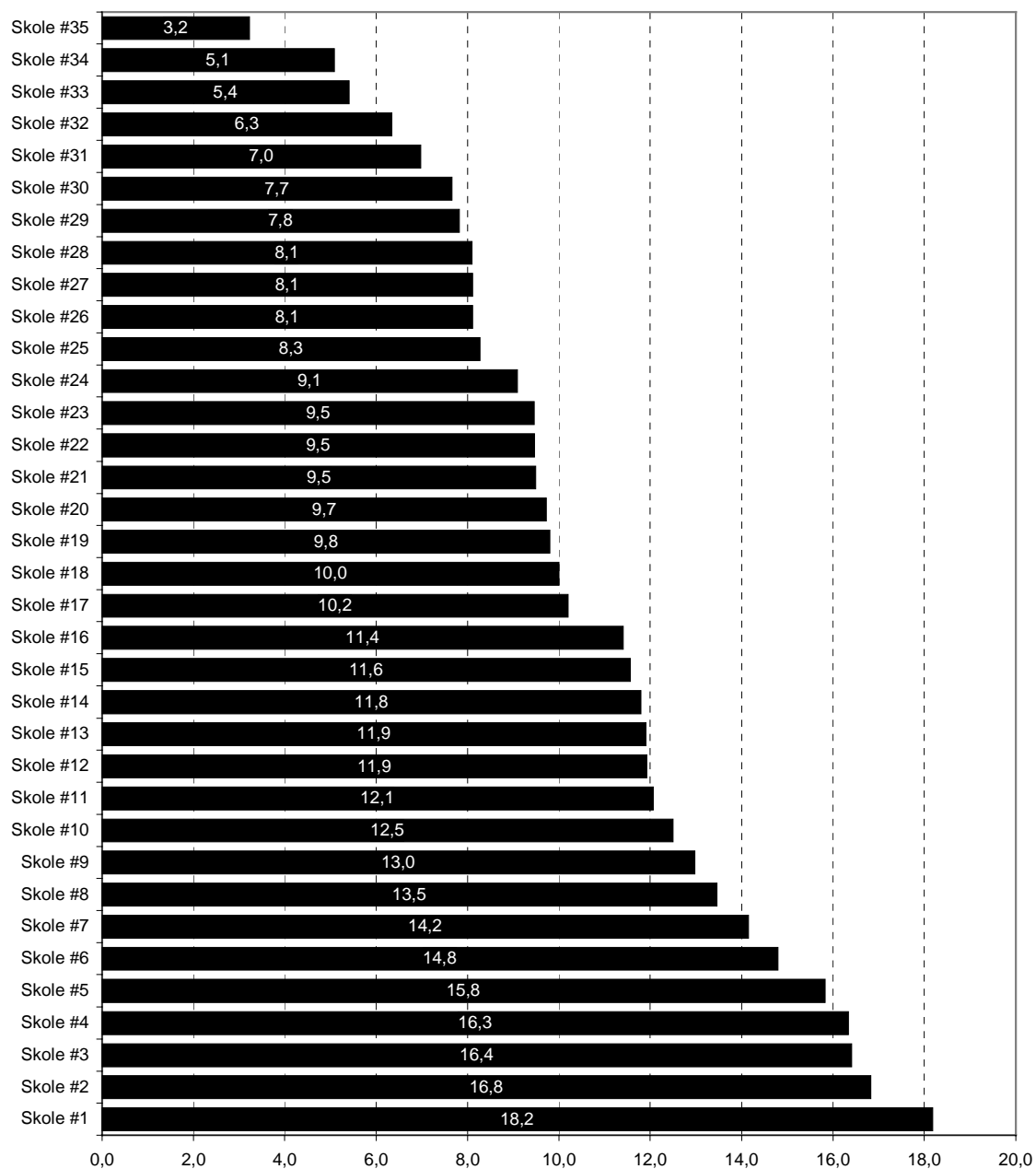
Figur 10 Prosentandel i ulike kommuner som svarer at de ukentlig eller oftere blir plaget, ertet eller frosset ut av andre elever på skoleveien eller i friminuttene



Kilde: UNGdatabasen. Elever på ungdomstrinnet (8.-10. klasse). 96,4 prosent har besvart spørsmålet.

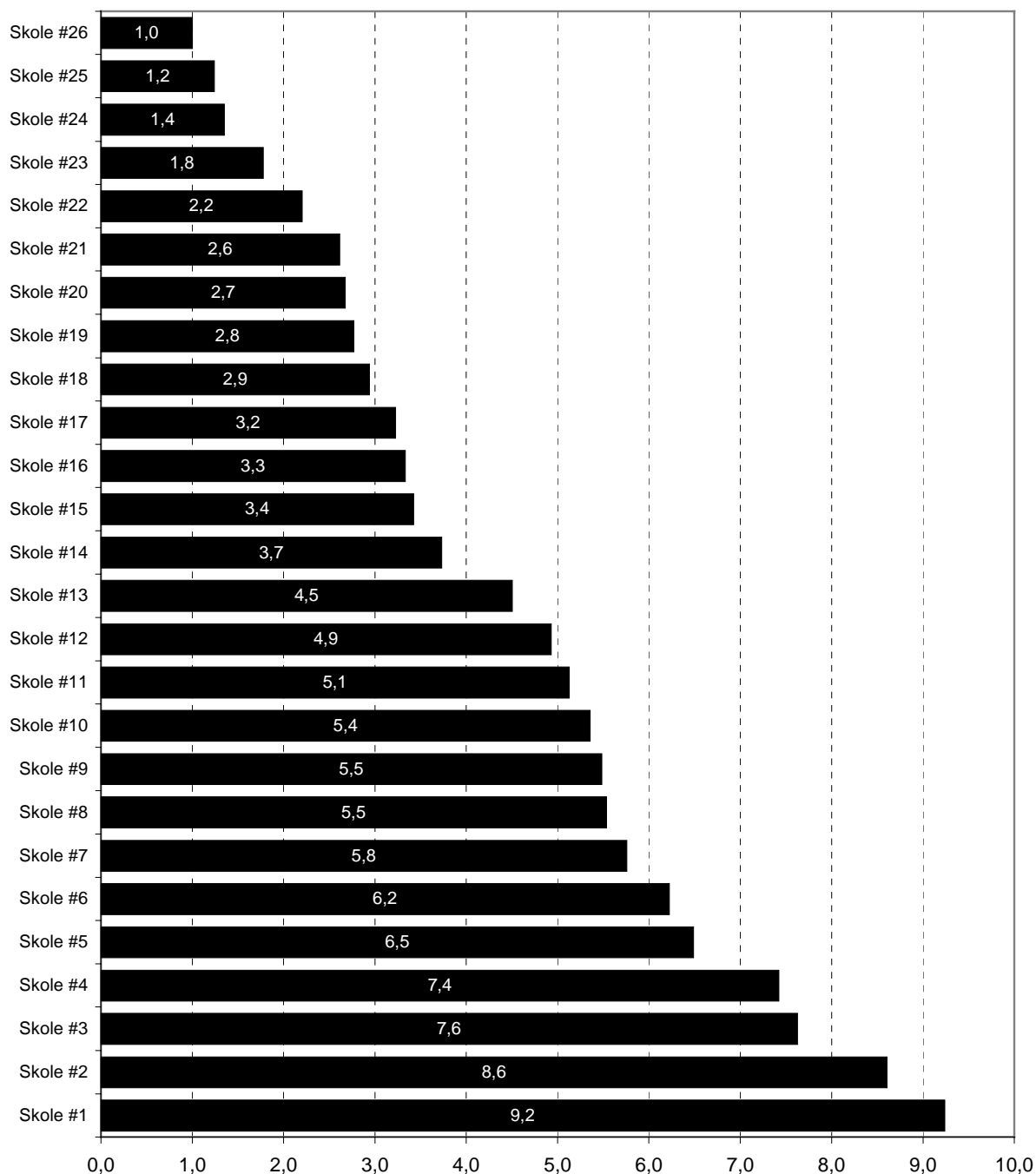
Note: Kommuner med færre enn 100 respondenter er tatt ut fra databasen for å unngå eventuelle ekstreme statistiske utslag grunnet små utvalg. Dette gjelder Hurdal (2001), Aurland (2001) og Lardal (2001).

Figur 11 Andel på ulike ungdomsskoler som deltok i Ung i Norge 2002 som svarer at de en eller flere ganger i uka blir plaget, ertet eller frosset ut av medelever på skolen eller i friminuttene dette skoleåret. Prosent



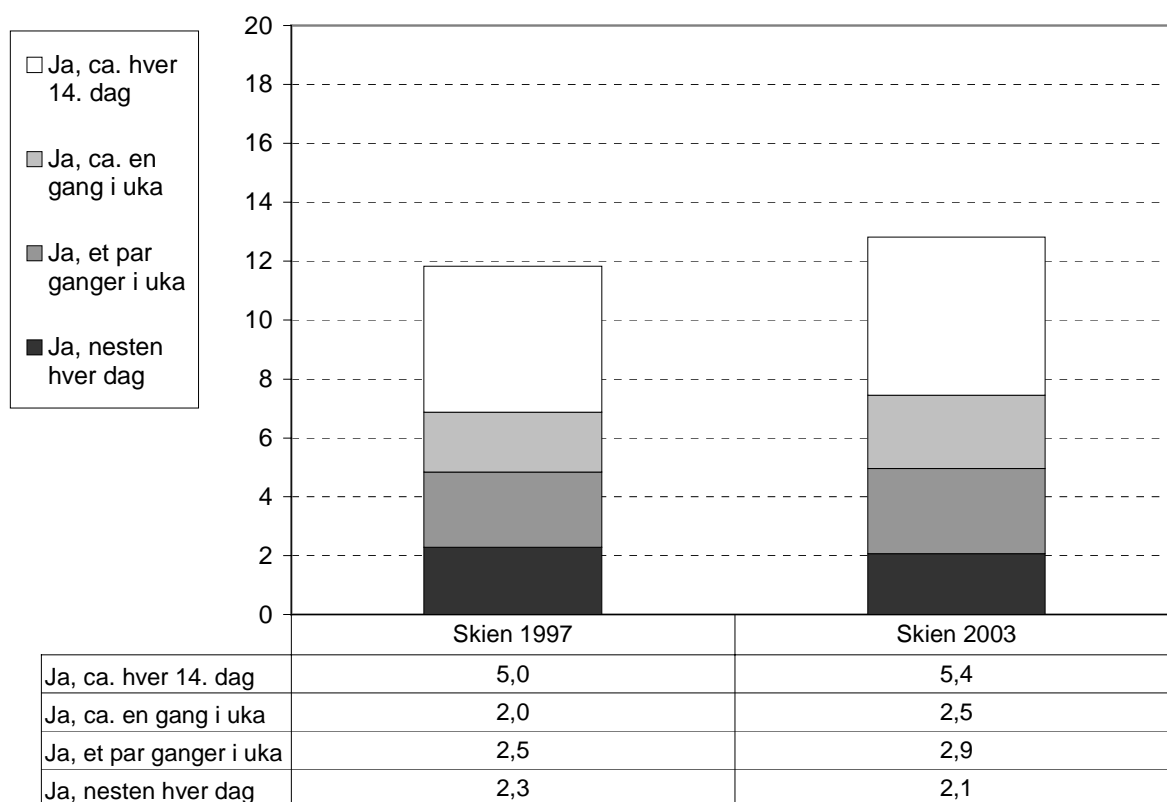
Kilde: Ung i Norge 2002. Ungdomstrinnet. 12 skoler med færre enn 50 deltakere utelatt for å unngå eventuelle ekstreme statistiske utslag grunnet små utvalg.

Figur 12 Andel på ulike videregående skoler som deltok i Ung i Norge 2002 som svarer at de en eller flere ganger i uka blir plaget, ertet eller frosset ut av medelever på skolen eller i friminuttene dette skoleåret. Prosent



Kilde: Ung i Norge 2002. Videregående skole. Minste N=74.

Figur 13 Andel som har blitt plaget, ertet eller frosset ut av andre elever på skoleveien eller i friminuttene. Skien 1997-2003. Prosent

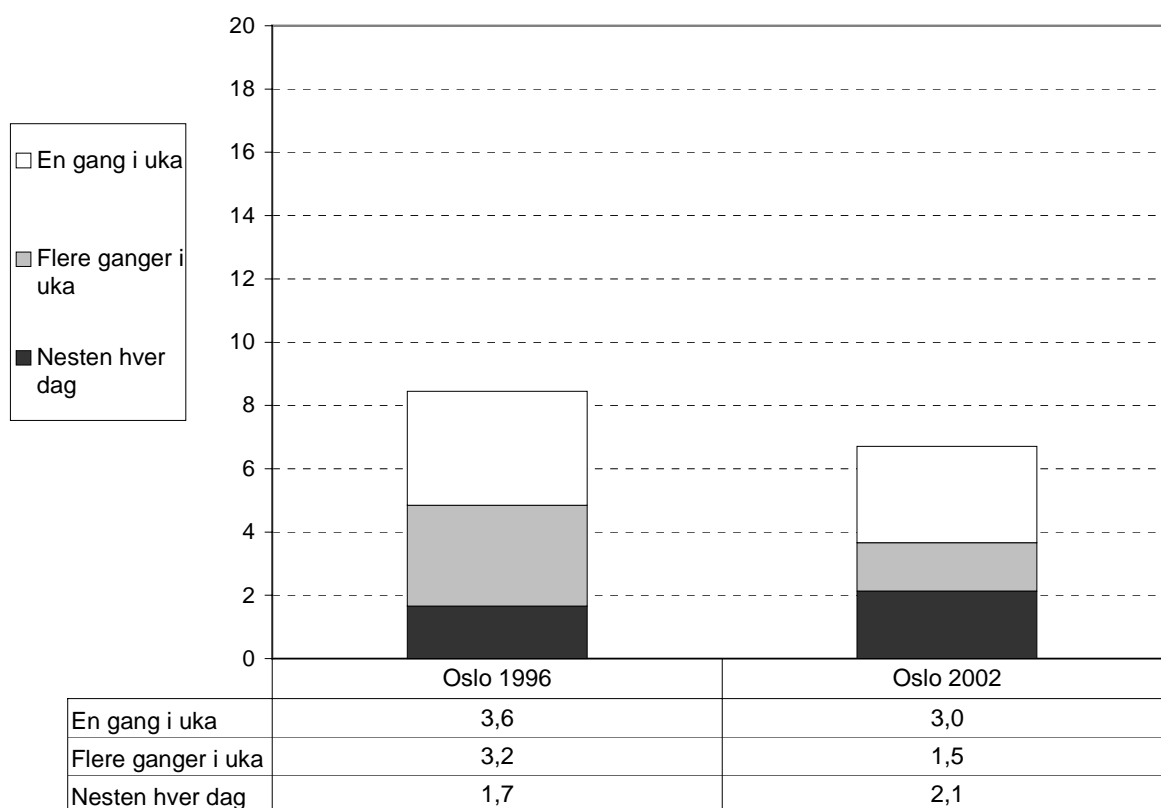


Signifikanstest: $\chi^2=0,8$, $df=4$, $p=0,94$.

Antall respondenter: 1997 (N=786), 2003 (N=725).

Kilde: Ung i Skien 1997 og Ung i Skien 2003. Hele ungdomstrinnet.

Figur 14 Andel som har blitt plaget, ertet eller frosset ut av andre elever på skoleveien eller i friminuttene. Oslo 1996-2002. Prosent



Signifikanstest: $\chi^2=2,9$, $df=3$, $p=0,41$.

Antall respondenter: 1996 (N=722), 2002 (N=328).

Kilde: Ungdomsundersøkelsen i Oslo 1996 og Ung i Norge 2002. 9. og 10. klasse.

Vedlegg II Datakilder

A. Ung i Norge

Ung i Norge 2002 er en landsdekkende undersøkelse av skoleelever på ungdomstrinnet og i den videregående skole. Totalt deltok 11 928 elever. På ungdomstrinnet besvarte 94 prosent spørreskjemaet, mens 91 prosent av bruttoutvalget i videregående opplæring deltok. Samlet er svarprosenten 92,3. Den høye svarprosenten skyldes først og fremst at undersøkelsen ble gjennomført på skolen. Deltakelse i undersøkelsen var frivillig og de som ikke ville være ble satt til å gjøre skolearbeid. Det ble satt av en dobbelttime til å besvare spørreskjemaet. En lærer organiserer besvarelsene i klasserommet og sikrer at elevene ikke snakker sammen. Elevene er sikret anonymitet ved at de skal legge ferdig utfylte skjemaer i en konvolutt som skal klebes igjen. Konvoluttene åpnes først i forbindelse med scanning av skjemaene. For å delta kreves skriftlig tillatelse fra foreldre til de under 16 år, i tillegg til at eleven selv sier seg villig. Foreldrene til elever som er fylt 16 år får skriftlig informasjon om undersøkelsen i forkant, hvor de også gis muligheten til å reservere seg fra at barna deres deltar. Elever som ikke deltar i undersøkelsen, får tilbud om å gjøre skolearbeid.

73 skoler, hvorav 47 ungdomsskoler og 26 videregående skoler, ble tilfeldig valgt ut slik at sannsynligheten for å være med i undersøkelsen var lik for alle elever i hele landet uavhengig av hvor store skolene var. For å sikre et representativt utvalg av Oslo-elever etter bosted, etnisk bakgrunn og studieretning i videregående opplæring, ble åtte skoler - fire av hvert skoleslag - skjønnsmessig trukket ut i Oslo.

Vurderinger av undersøkelsens representativitet i forhold til befolkningen i aldersgruppen 13 til 19 er foretatt av Rossow & Bø (2003). De viser at *Ung i Norge* har samme fordeling som befolkningen langs dimensjoner som bosted og familiestruktur (om ungdommen bor sammen med begge foreldrene sine), mens jenter er svakt overrepresentert i forhold til gutter. Undersøkelsen regnes som landsrepresentativt på ungdomstrinnet. På videregående 19-åringene er imidlertid sterkt underrepresentert i undersøkelsen, noe som først og fremst skyldes at lærlinger som var borte fra skolen da datainnsamlingen ble gjennomført ikke fikk tilbud om å delta. Dette gjelder i hovedsak elever på yrkesfaglige studieretninger i VK2, men også enkelte elever i VK1. I tillegg er ungdom som har droppet ut av skolen ikke med i *Ung i Norge*. Nærmere detaljer om undersøkelsen og gjennomføringen finnes i en egen metoderapport fra prosjektet (Rossow & Bø 2002).

B. UNGdata

Ungdata er et standardisert spørreskjemaopplegg spesielt utarbeidet for å kartlegge levekår blant skoleungdom i norske kommuner. Alle kommuner må bruke grunnmodulen i spørreskjemaet, som dekker en rekke områder i de unges liv. I tillegg velger kommunene selv hvilke temaer som skal kartlegges mer i detalj. Siden starten på midten av 1980-tallet har mer enn 60 kommuner benyttet seg av opplegget. Kommunene står selv for datainnsamlingen gjennom samarbeid med skolene. Gjennomføringen gjøres etter mal fra NOVAs andre skoleundersøkelser.

Opplegget sikrer gjennomgående høye svarprosent. Tallet varierer noe fra kommune til kommune, men de fleste oppnår omtrent 90 prosent deltakelse. Som regel er undersøkelsene rettet mot samtlige elever på de skoler som kommunen driver. I enkelte tilfeller velges ut enkelte klassetrinn og andre steder velger man en løsning hvor for eksempel halvparten av klassene på skolene skal delta. De aller fleste kommunene som inngår i det datamaterialet som analyseres her inkluderer elever fra alle klassetrinn på ungdomstrinnet.

I forbindelse med en omfattende revidering av spørreskjemaet i 1996 ble spørsmål om plaging og utfrysing trukket inn. Spørsmålet er plassert i grunnmodulen, noe som sikrer at det finnes data om dette fra alle kommunene som har deltatt siden 1996. I perioden 1996 til 2003 er det gjennomført UNGdata-undersøkelser i 39 kommuner, med til sammen 55 000 skoleelever.³ Analysene fra de kommunale ungdomsundersøkelsene som presenteres her avgrenser seg til elever på ungdomstrinnet og utgjør totalt 28 759 ungdommer.

³ I 1996 ble det gjennomført tre ungdomsundersøkelser i regi av UNGforsk/NOVA, som ikke var en del av Ungdata. Dette gjaldt Oslo, Bodø og Nesodden. Opplegget var imidlertid identisk med Ungdata. Undersøkelsene danner grunnlag for revideringen av spørsmålsformuleringer som ble gjennomført i Ungdata i 1996. Spørsmålene om mobbing stammer fra disse tre undersøkelsene.

Litteratur

Bakken, Anders (1998). *Ungdomstid i storbyen*. NOVA-rapport 7/98. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.

Natvig, Gerd Karin, Grethe Albrektsen & Ulla Quarnstrøm (2001). Psychosomatic symptoms among victims of school bullying. *Journal of Health Psychology*, 6 (4), 365-377.

Nordahl, Thomas (2000). *En skole - to verdener. Et teoretisk og empirisk arbeid om problematferd og mistilpasning i et elev- og lærerperspektiv*. NOVA-rapport 11/00. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.

Olweus, Dan (2002). *Mobbing i skolen: Nye data om omfang og forandringer over tid*. Bergen: HEMIL-senteret.

Roland, Erling (2003). *Mobbing har økt med 70 prosent*. *Utdanning* (www.utdanning.ws)

Solberg, Mona E. & Dan Olweus (2003). Prevalence estimation of school bullying with the Olweus bully/victim questionnaire. *Agressive behavior*, in press.

Rossow, Ingeborg & Anne K. Bø (2003). *Metoderapport for datainnsamlingen til Ung i Norge 2002*. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.

Øia, Tormod (1998). *Oppvekst i Skien*. NOVA-rapport 13/98. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.